

УДК 330.564.2:330.564

Слісєєва Л.В.*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки природокористування та економічної теорії
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки***Грисюк О.В.***студентка
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*

ПРОБЛЕМИ РОЗПОДІЛУ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

У статті визначено особливості формування й розподілу доходів населення України в 2013–2015 рр. Проаналізовано причини зменшення доходів населення та проблему раптової бідності в Україні. Досліджено особливості споживання та заощадження українських домогосподарств. Розглянуто основні причини неефективності соціальної політики та нерівномірного розподілу доходів в Україні. Визначено перспективні напрями економічної політики, спрямованої на підвищення рівня добробуту та зменшення бідності.

Ключові слова: доходи населення, розподіл доходів, соціальна політика, раптова бідність, споживання та заощадження населення.

Слісєєва Л.В., Грисюк А.В. ПРОБЛЕМЫ РАСПРЕДЕЛЕНИЯ ДОХОДОВ НАСЕЛЕНИЯ УКРАИНЫ

В статье определены особенности формирования и распределения доходов населения Украины в 2013–2015 гг. Проанализированы причины уменьшения доходов населения и проблемы внезапной бедности в Украине. Исследованы особенности потребления и сбережения украинских домохозяйств. Рассмотрены основные причины неэффективности социальной политики и неравномерного распределения доходов в Украине. Определены перспективные направления экономической политики, направленной на повышение уровня благосостояния и уменьшение бедности.

Ключевые слова: доходы населения, распределение доходов, социальная политика, внезапная бедность, потребление, сбережения населения.

Yeliseieva L.V., Hrysiuk O.V. PROBLEMS OF INCOME DISTRIBUTION WITHIN THE POPULATION OF UKRAINE

In the article the features of the formation and distribution of incomes in Ukraine 2013–2015 biennium. The reasons of decrease in incomes and the problem of sudden poverty in Ukraine. The features of consumption and savings Ukrainian households. The main reasons for the ineffectiveness of social policy and unequal income distribution in Ukraine. The perspective directions of economic policy aimed at improving the welfare and poverty reduction.

Keywords: income, income distribution, social policy, sudden poverty, consumption and savings.

Постановка проблеми. Для соціально-економічної структури українського суспільства характерна суттєва диференціація населення за рівнем добробуту, а також значна частка бідного та низька питома вага середнього прошарку населення. За міжнародними стандартами Україна належить до держав з високим ступенем нерівності населення за доходами, і ця нерівність істотно посилилася протягом останніх років. Окрім того, війна, прискорення інфляції та девальвації зумовили виникнення такого нового явища в економіці України, як «раптова бідність», тому дослідження проблем розподілу доходів домогосподарств є достатньо актуальним сьогодні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти даної проблеми розглянуті в працях вітчизняних дослідників. Зокрема, Бєрвєно О. аналізував вплив надмірної нерівності доходів на якість життя в Україні [1], Винник О. [2], Дубєнська О. [3], Комар Н. [4] – причини виникнення та стан бідності в Україні, Гарін Б. – проблеми перерозподільчої функції держави [5] тощо. Проте умови та стан розподілу доходів населення у сучасних умовах відрізняється від попередніх періодів, а тому проблеми неефективності розподілу доходів населення потребують подальших досліджень.

Мета статті полягає в аналізі проблем та перспектив розподілу доходів населення України в 2013–2015 рр. Поставлена мета вимагає аналізу структури й динаміки доходів населення, причин «раптової» бідності, ступеня нерівномірності розподілу доходів населення, перспективних напрямів економічної політики, спрямованих на покращання добробуту населення тощо.

Виклад основного матеріалу дослідження. У науковій думці існує широке та вузьке трактування поняття доходів як сукупності грошових, натуральних та лише грошових надходжень населення за певний період часу відповідно. До основних видів доходів належать: номінальні, реальні; первинні, вторинні; доходи від поточної діяльності, активів, соціальні доходи та ін. Ступінь нерівномірності їх розподілу можна проаналізувати за допомогою кривої Лорєнца, коефіцієнтів Джині та децильного коефіцієнта. Серед наслідків значної нерівномірності розподілу доходів відзначимо: скорочення середнього прошарку населення як основи економічної політики, поглиблення проблем бідності, збільшення обсягу соціальних виплат у державному бюджеті, зростання соціальних втрат через професійну декваліфікацію, збільшення явищ соціальної патології, руйнування людського капіталу, соціальну та політичну напругу в суспільстві [6, с. 165] тощо.

За останні два роки в Україні спостерігається значне зменшення доходів населення. До основних факторів, які впливали на їх рівень в Україні, належать: військовий конфлікт збільшення чисельності внутрішніх переселенців (станом на 01 січня 2016 р. – близько 1,5 млн. осіб), зменшення ВВП (у 2015 р. рівень ВВП знизився на 10%), високий темп інфляції (2014 р. – 25%, 2015 р. – 43%), прискорення девальвації (упродовж 2013–2016 рр. – понад 200%) [7–9], збільшення податкового навантаження (наприклад, запровадження військового збору, збору з продажу-купівлі іноземної валюти, оподаткування частини пенсій, депозитів, підвищення акцизів на

тютюнові вироби, алкогольні напої, а також розширення бази оподаткування для податку з нерухомого майна тощо), банкрутство банків і т.д.

Аналіз динаміки доходів населення показує, що за останні роки номінальні доходи частково зростали. Проте реальні доходи значно зменшилися. Наприклад, лише за другий квартал 2015 р. реальний наявний дохід населення порівняно з 2014 р. зменшився на 34,0% [7].

У першому півріччі 2014 р. і 2015 р. найбільшу частку доходів домогосподарств (близько 50%) склали доходи від зайнятості та соціальні доходи, значно менше – від активів і підсобного господарства. Мінімальна заробітна плата поступово зростала: на кінець 2012 р. – 1 134 грн., 2013 р. – 1 218 грн., 2014 р. – 1 218 грн., 2015 р. – 1 378 грн. та з 1 травня 2016 р. вона має становити 1 450 грн. [7; 8]. Найвищий рівень заробітної плати отримували працівники в Києві, Дніпропетровській, Запорізькій, Київській, Миколаївській областях. Проте темп підвищення номінальної заробітної плати був значно меншим за темпи зміни рівня інфляції, девальвації, податкового навантаження, тому значна частина населення відчула себе біднішою. Крім того, суттєво зменшилися доходи від активів.

Зниження рівня доходів населення зумовило збільшення самозабезпечення за допомогою підсобного господарства, пошук додаткової роботи та розвиток тіньової діяльності [1, с. 306]. За даними Державної служби статистики України, 4,5 млн. осіб працювало в неформальному секторі [7]. До основних причин поширення неформальної зайнятості належать: дефіцит гідної та високооплачуваної роботи в офіційному секторі економіки, недосконалість нормативно-правової бази, яка регулює ринок праці та зайнятості, слабкий соціальний захист та порушення роботодавцем прав найманих працівників, високе навантаження на фонд заробітної плати та бажання уникнути високих податків, зміна трудових мотивацій щодо більшої самостійності в роботі та вільного розпорядження часом, нерегульована трудова міграція населення, представники якої часто стають неформально зайнятими.

Водночас зменшення доходів негативно вплинуло на споживання й заощадження. Більша частина споживчих витрат (понад 50%) була пов'язана з оплатою продуктів харчування та комунальних послуг [7]. Водночас зросли витрати на одяг і взуття, ліки, транспорт, зв'язок тощо. Найбільше населення економило на товарах розкоші, що загалом відповідає закону Енгеля. Водночас населення України значно скоротило свої заощадження. У лютому 2015 р. було проведено спеціальне опитування щодо того, на скільки вистачить заощаджень, якщо будуть утрачені всі джерела доходів. 38% опитуваних відповіли, що вони взагалі не мають заощаджень, і лише 2% стверджували, що їх вистачить на шість місяців і більше [10].

Загалом, у 2015 р. за рівнем купівельної спроможності Україна серед 42 країн опинилася на 41-му місці [11]. На одного жителя України припадало 1 641 євро на рік, або близько 3 500–4 000 грн. на місяць. Проте у більшості областях, у тому числі Волинській, Житомирській, Закарпатській, Івано-Франківській, Полтавській, середньомісячні ставки заробітної плати були набагато нижчими (як правило, менше 2 700 грн.). Значна частина населення опинилася за межею бідності [3]. Станом на початок 2015 р. 44% респондентів уважали себе бідними [7]. До кінця 2015 р. така суб'єктивна оцінка

лише погіршилася. Особливість бідності в Україні полягає у значному скороченні доходу більшості населення країни, яке при цьому зберігає високий соціальний статус (рівень освіти, кваліфікації, соціальні зв'язки). За стандартами ООН, якщо людина витрачає на проживання менше 5 дол. на день, тобто 150 дол. на місяць, то вважається, що вона живе за межею бідності [12]. Станом на 12 лютого 2016 р. за курсом НБУ це приблизно 3 912 грн. у місяць. У різних країнах межа бідності визначається по-різному: у США складає не менше 40 дол./день, у країнах Східної Європи у складі Єврозони – 5 дол./день [4], в Україні – нижче прожиткового мінімуму, який станом на 1 січня 2016 р. для працездатних осіб становить 1 378 грн. У такий спосіб навесні 2015 р. ООН констатувала, що в Україні понад 80% населення живе за межею бідності, а прожитковий мінімум України наближається до порогу бідності африканських держав. Зазначимо, що в 2012 р. в ООН заявляли, що лише 15% українців живуть за межею бідності. На разі державні службовці часто оперують поняттям «раптова бідність», оскільки у цій категорії більшість людей виявилися раптово через військовий конфлікт, девальвацію та інфляцію.

Крім того, причиною високого рівня бідності є висока нерівномірність розподілу та неефективність перерозподілу з боку держави.

Формування економічної системи ринкового типу породжує значну нерівномірність розподілу доходів. Аналізуючи статистику щодо розподілу доходів за перший квартал 2014 р. і 2015 р., можемо стверджувати, що в Україні суттєвих змін не відбулося, навіть спостерігалася позитивна динаміка, а саме: скорочення частки осіб, які отримували дохід нижче 1 920 грн. та збільшення частки осіб з доходом понад цю грошову суму. Проте в абсолютному вимірі частка населення із середньодушовими доходами нижче розміру фактичного прожиткового мінімуму (у I півріччі 2015 р. – 2 022 грн., у I півріччі 2014 р. – 1 298 грн.) у січні-червні 2015 р. зроста майже втричі і становила 49%. Водночас несуттєво змінився індекс Джині – з 0,249 до 0,257. Співвідношення загальних доходів серед найбільш та найменш забезпечених 10% населення становило у I півріччі 2015 р. 5,6 раза (у I півріччі 2014 р. – 5,2 раза), у т.ч. серед міського населення – 5,3 раза (5,1 раза), серед сільського – 5,4 раза (4,9 раза). Мінімальний рівень загальних доходів серед найбільш забезпечених 10% населення перевищував максимальний серед найменш забезпечених 10% населення у цілому по Україні та у сільській місцевості в три рази, серед міських домогосподарств – у 2,9 раза. Така динаміка розподілу насправді не повністю показує глибину нерівномірності розподілу грошових ресурсів, оскільки під час розрахунку доходів населення використовують широке трактування доходів, включаючи до їх складу також вартість спожитої продукції, отриманої з підсобного господарства, суми безготівкових пільг та субсидій на оплату житлово-комунальних послуг тощо. Крім того, не враховуються тіньові доходи, які складають значну частку доходів населення України.

Якщо проаналізувати розподіл домогосподарств за самооцінкою рівня своїх доходів за 2013–2014 рр., можемо констатувати дещо іншу динаміку: частка домогосподарств, яка здійснювала заощадження, скоротилася з 10,7% до 8%; тих, кому було достатньо для споживання, проте без заощадження, зменшилася на 4% – до 46,9%. Значно зростала питома вага домогосподарств, які відмовляли собі в найне-

обхіднішому – з 34,9% до 41,4% тощо. Зазначимо, що подібна динаміка була характерна як для жителів міст, так і для сільських поселень. Відзначимо, що економічні очікування лише погіршувалися впродовж досліджуваного періоду. Якщо в 2013 р. 10,1%, 65,7%, 22,7% домогосподарств були переконані, що їх становище покращиться, залишиться без змін чи погіршиться, то в 2014 р. – 3,5%, 28,9%, 65,3% відповідно [7]. Крім того, згідно з опитуванням компанії Research&Branding Group, 2/3 жителів країни відзначали зменшення рівня доходів протягом останніх півроку [10].

Проблемою залишається й неефективна соціальна допомога. Головна політико-економічна причина – незацікавленість і супротив певних груп інтересів, а саме: 1) супротив порівняно заможних отримувачів пільг, яких набагато більше, ніж дійсно бідних, що є перешкодою для політиків-популістів, які орієнтуються просто на чисельність електорату; 2) несправедливість бюрократичного апарату, оскільки високосадовці є одними з основних користувачів державної системи знижок та інших матеріальних допомог; 3) незацікавленість розпорядників бюджетних коштів, оскільки розподіл коштів є міцною основою для корупційних відносин; 4) незацікавленість комунальних організацій, оскільки компенсація за пільгові послуги – це додаткове джерело підтримки їхнього фінансового стану незалежно від якості послуг. Система соціального захисту (адресна соціальна допомога) орієнтується не на заслуги чи статус людини, а саме на здатність людини (сім'ї) себе забезпечити матеріально. Фактично саме такий принцип – допомога дійсно бідним – і є домінуючим у світовій практиці. Хоча базовий принцип був обраний правильно, досвід пільгової системи вплинув на формування адресних механізмів [5, с. 20].

В Україні значна частка населення отримує соціальну допомогу. У 2015 р. близько 12 млн. осіб отримували пенсії, 15 млн. домогосподарств одержували субсидії для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг. У 2013–2015 рр. питома вага тільки видатків ПФУ України у ВВП складала 14–16%. Проте є чимало осіб, які такої допомоги не потребують – псевдоінваліди, особи, які працюють у неформальному секторі, трудові мігранти та низка категорій населення, які користуються безкоштовними послугами, що компенсуються з Державного бюджету. Як і раніше, залишається гострим питання низької адресності окремих видів допомог з точки зору підтримки найбільш уразливих верств населення [4, с. 25]. У зв'язку з цим серед напрямів удосконалення соціальної політики вбачаємо вдосконалення обліку, посилення адресного характеру соціального захисту незахищених верств населення тощо.

Сучасний період економічного розвитку часто називають ерою «консумеризму», коли розвиток національної економіки стимулюється через збільшення попиту. Водночас для України характерний дуже низький рівень заощаджень не лише в кризовий, але й у період економічної стабільності. Це негативно впливає на внутрішні інвестиційні можливості національної економіки, а відповідно, й на економічне зростання. Для забезпечення підвищення рівня доходів населення та ефективності соціальної політики необхідно здійснити комплекс соціально-економічних заходів фіскальної, монетарної, валютної, соціальної політики тощо. У сучасних умовах необхідно стабілі-

зувати національне виробництво та вийти на зростаючий тренд реального ВВП. Пожвавлення економіки дозволить підвищити рівні зайнятості, номінальних і реальних доходів населення тощо. Для цього необхідно провести системну податкову реформу та знизити рівень корупції в країні. Одним із пріоритетів є створення сприятливого бізнес-середовища в Україні, оскільки розвиток малих та середніх підприємств сприятимуть збільшенню доходів населення, наповненню бюджету, скороченню обсягу соціальних допомог. Пріоритетами сучасної соціальної політики мають бути підвищення якості соціальних послуг, розвиток дієвої системи соціального інвестування, активізація використання комерційних організацій для розвитку соціальної інфраструктури. З боку Національного банку України важливо стабілізувати курс валюти, оскільки це зумовлює песимістичні чи оптимістичні очікування суб'єктів господарювання та збільшує попит на іноземну валюту.

Висновки. Таким чином, на підставі вищезазначеного виділимо основні напрями реформування, щоб покращити стан розподілу доходів в Україні: 1) збільшення доходів від трудової діяльності та підвищення продуктивності праці. Сьогодні одна година роботи в країнах ЄС коштує в середньому 23 євро, що у 10–15 разів більше, ніж заробляє українець; 2) підвищення рівня зайнятості населення через спрощення оподаткування, залучення інвестицій, створення нових робочих місць; 3) уведення системи адресної соціальної допомоги та соціальних послуг з перевіркою реального рівня життя; 4) соціальна підтримка осіб з обмеженими фізичними можливостями та їх соціалізація; 5) детінізація економіки та зниження рівня корупції тощо.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бервено О. Вплив надмірної нерівності доходів на якість життя / О. Бервено // Проблеми економіки. – 2014. – № 1. – С. 304-308.
2. Винник О. Подолання бідності зайнятого населення шляхом удосконалення соціально-трудова відносин / О. Винник // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 6. – С. 81-84.
3. Дубенська О. Економіка після Майдану. Населення України. В лещатах бідності та економії / о. Дубенська [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/publications/2015/07/15/550667/>.
4. Комар Н. Теоретичні підходи до вивчення проблем бідності: глобальний та країнний виміри / Н. Комар // Галицький економічний вісник. – 2011. – № 2. – С. 23-33.
5. Гарін Б. Перерозподільна функція держави в Україні / Б. Гарін // Вчені записки Університету «КРОК». – 2014. – № 37. – С. 18-24.
6. Стрішенець О.М. Економічна теорія: [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / О.М. Стрішенець, Л.В. Єлисеєва, В.І. Ліщук. – Луцьк: СНУ ім. Лесі Українки, 2014. – 240 с.
7. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
8. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку та торгівлі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // www.me.gov.ua.
9. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.
10. Research &BrandingGroup [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rb.com.ua/rus/>.
11. Рейтинг Purchasing Power Europe, 2014–2015 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://ec.europa.eu/eurostat/web/purchasing-power-parities>.
12. Офіційний сайт ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.un.org/.